

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра _____ психології _____

На правах рукопису

ЛЕДА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

**РОЛЬ АГРЕСИВНОСТІ В ФОРМУВАННІ КОНФЛІКТНОЇ
ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ**

Спеціальність _____ **053** _____ **Психологія** _____
(код) (назва спеціальності)
Освітня програма _____ **Психологія** _____
(назва)
Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня _____ **бакалавра** _____

Науковий керівник:
**Пріснякова Людмила
Макарівна,**
кандидат психологічних наук,
доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 11 від 05.06.2023

Завідувач кафедри

_____ **Людмила ПРИСНЯКОВА**

(підпис)

(Ім'я, ПРИЗВИЩЕ)

Дніпро, 2023

Вищий навчальний приватний заклад
«Дніпровський гуманітарний університет»

Кафедра психології
Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр
Напрямок підготовки психологія 053

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології
 Людмила ПРИСНЯКОВА
«20» червня 2023 року

ЗАВДАННЯ

НА ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Леда Юлія Володимирівна

1. Тема роботи: «Роль агресивності в формуванні конфліктної поведінки школярів».

Науковий керівник роботи: Пріснякова Людмила Макарівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри.

Затверджені наказом вищого навчального закладу від «25» жовтня 2022 року № 4

2. Строк подання студентом роботи: 19.06.2023

3. Вихідні дані до роботи: література з проблеми досліджень, методи психологічних досліджень, математико – статистичні методи.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, 2- 3 розділи, список використаних літературних джерел.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначення обов'язкових схем, діаграм та ін.): ілюстрована 16 таблицями та 15 рисунками; за результатами досліджень

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з\п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ. Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення	Грудень 2022р.	виконано

	об'єкта і предмета дослідження. Формулювання мети, завдання досліджень.		
2.	I Розділ. Визначення, види. Висвітлення аналізованої проблеми в дослідженнях вітчизняних та закордонних дослідників.	Лютий 2023р.	виконано
3.	II Розділ	Березень 2023р.	виконано
4	III Розділ Емпіричне дослідження. Математична обробка результатів психодіагностики. Виявлення тенденцій та закономірностей	Квітень 2023 р	виконано
6	Робота в цілому Висновки. Практичні рекомендації . Оформлення. Подання остаточного варіанта на кафедру для перевірки на академічну доброчесність	Травень 2023р.	виконано

Здобувач вищої освіти _____ Юлія ЛЕДА

Керівник роботи канд. псих. наук, доцент кафедри психології _____ Людмила ПРІСНЯКОВА

АНОТАЦІЯ

Леда Ю.В. Роль агресивності в формуванні конфліктної поведінки школярів / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія» (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2023.

Зміст анотації

Однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності стало поширення агресії та насильства у суспільстві. Ця проблема є актуальною і для психологічної науки. Стан анемії, якій є характерним для українського суспільства, і який обумовлений кризою політичного і економічного життя суспільства, руйнуванням старої системи цінностей, знайшов свій прояв у широко розповсюдженому почутті байдужості, яка часто переростає в нелюдськість і жорстокість, зниження рівня моральної свідомості.

Об'єктом дослідження є агресивність в формуванні конфліктної поведінки.

Предмет дослідження: характер зв'язку з рівнем конфліктності та стратегії поведінки в конфліктній ситуації у підлітковому віці.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити роль агресивності в формуванні конфліктної поведінки підлітків, підібрати програму психокорекційного тренінгу, як засобу подолання агресивності підлітків.

Практичне значення роботи забезпечується розробкою психодіагностичного комплексу для виявлення психологічних особливостей підлітків, схильних до конфліктних проявів у спілкуванні; розробкою практичних рекомендацій щодо профілактики і корекції агресивності, конфліктних ситуацій та схильностей у поведінці. Результати дослідження можуть бути використані у психодіагностичній, психопрофілактичній та психокорекційній діяльності практичних психологів шкільних, навчально-виховних закладів.

ABSTRACT

Leda Yu.V. The role of aggressiveness in the formation of conflict behavior of schoolchildren / Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 053 "Psychology" (educational and professional program "Psychology"). VNPZ DSU, Dnipro, 2023.

Abstract content

One of the most urgent social problems of our time has become the spread of aggression and violence in society. This problem is also relevant for psychological science. The state of anemia, which is characteristic of Ukrainian society, and which is caused by the crisis of the political and economic life of the society, the destruction of the old system of values, found its manifestation in a widespread feeling of indifference, which often turns into inhumanity and cruelty, a decrease in the level of moral consciousness.

The object of the study is aggressiveness in the formation of conflict behavior.

The subject of the study: the nature of the relationship with the level of conflict and behavior strategies in a conflict situation in adolescence.

The purpose of the study: to theoretically substantiate and experimentally investigate the role of aggressiveness in the formation of conflict behavior of adolescents, to choose a program of psychocorrective training as a means of overcoming aggressiveness of adolescents.

The practical value of the work is provided by the development of a psychodiagnostic complex to identify the psychological characteristics of adolescents prone to conflictual manifestations in communication; development of practical recommendations for the prevention and correction of aggressiveness, conflict situations and tendencies in behavior. The results of the study can be used in the psychodiagnostic, psychoprophylactic and psychocorrective activities of practical psychologists in schools and educational institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ АГРЕСИВНОСТІ В ФОРМУВАННІ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	12
1.1. Огляд сучасних теорій агресивності у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці... ..	12
1.2. Психологічні особливості конфліктної поведінки підлітків	23
1.3. Гендерні та індивідуальні особливості проявів агресивності в підлітковому віці	30
1.4. Причини конфліктів у шкільному середовищі. Аналіз вибору стратегій поведінки учнями у конфлікті	34
Висновки до першого розділу	41
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТА ПІДБІР МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО АГРЕСИВНОСТІ ТА ХАРАКТЕРУ ЇЇ ЗВ'ЯЗКУ З КОНФЛІКТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ	44
2.1. Методологічне обґрунтування гіпотез дослідження	44
2.2. Підбір методичного інструментарію емпіричного дослідження.....	46
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ АГРЕСИВНОСТІ В ФОРМУВАННІ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	51
3.1. Результати, аналіз та інтерпретація емпіричного дослідження	51
3.2. Пропозиції щодо впровадження програми психокорекційної роботи з агресивними підлітками з метою запобігання проявам конфліктної поведінки.....	67
Висновки до третього розділу.....	74
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	76

ВСТУП

Однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності стало поширення агресії та насильства у суспільстві. Ця проблема є актуальною і для психологічної науки. Стан анемії, якій є характерним для українського суспільства, і який обумовлений кризою політичного і економічного життя суспільства, руйнуванням старої системи цінностей, знайшов свій прояв у широко розповсюдженому почутті байдужості, яка часто переростає в нелюдськість і жорстокість, зниження рівня моральної свідомості. Як наслідок цього, в суспільстві все найчастіше використовуються агресивні моделі поведінки. Особливо тяжко цей період позначається на підлітках. Тривожним симптомом є зростання кількості підлітків з агресивною поведінкою. Наявність високої концентрації агресії у суспільстві не може не турбувати педагогів, психологів, батьків, оточуючих.

Найгостріше проблема агресії постає у підлітковому віці, що робить проблему дослідження конфліктної поведінки підлітків актуальною і важною для вирішення практичних завдань її корекції. Адже, в підлітковому віці не тільки відбувається докорінна перебудова раніше складених психологічних структур, але виникають новоутворення, закладаються основи свідомої поведінки, вимальовується загальна спрямованість і формування моральних уявлень та установок.

Проблема агресії підлітків, яка торкається суспільства в цілому, викликає глибоку турботу як у навчальних закладах, так і в сім'ях. У зв'язку з цим для сучасного етапу розвитку українського суспільства пріоритетним є курс на формування підростаючого покоління з активною життєвою позицією, здатного до особистісного волевиявлення у не агресивний, толерантний спосіб. Саме тому, у психолого-педагогічній науці особливу актуальність набули експериментальні дослідження, спрямовані на пошук засобів попередження та зменшення проявів агресії у дітей підліткового віку.

У вітчизняній психології проблема агресії висвітлена в працях

С.М. Єніколопова, Л.Ю. Іванової, Н.О. Ратінової, Т.Г. Рум'янцевої, І.О. Фурманова, О.В. Хреннікова. Деструктивний характер даного явища підкреслюється низкою наукових досліджень, в яких агресія розглядається в контексті девіантної поведінки та злочинності (Н.В. Алікіна, С.М. Єніколов, Л.П. Конишева, Н.О. Ратінова, В.В. Устінова). При цьому вітчизняні дослідники розглядають агресивного суб'єкта як такого, що інтегрує в собі внутрішні та зовнішні впливи, тоді як зарубіжні науковці (А. Бандура та Р. Уолтерс, Г. Паренс, Дж. Паттерсон, М. Раттер, А. Фройд) зосереджують увагу на пошуку окремих детермінант прояву агресії. Зокрема, в дослідженні підліткового віку науковцями отримані дані стосовно особливостей вікової динаміки (А.О. Реан, Л.Н. Семенюк), гендерних відмінностей (І.О. Фурманов, Л.Н. Семенюк); визначена дія макросоціальних чинників сім'ї на агресивну поведінку (Н.В. Алікіна, Л.Н. Семенюк).

Агресивна поведінка є відносно стабільною у часі, тому очікувати, що вона поступово перейде у соціально схвалювальні поведінкові патерни, було б помилковим. Проте, агресія не є абсолютно ірраціональною та некерованою стихійною силою. Небажаною не є агресія сама по собі. Небажаними є неприйнятні форми її прояву. Тому при роботі з агресивними підлітками зусилля слід спрямовувати не на усунення агресії як такої, працювати потрібно із виявленням негативних переживань: гнівом, обуренням, неприйняттям і в той же час розвивати позитивні сторони агресії. Для цього необхідно робити спілкування дітей гуманнішим, вчити їх жити в мирі і злагоді з собою та іншими і не тільки закликати до добра, милосердя, але й вчити аналізувати свою поведінку.

Конфлікт – це найбільш гострий засіб усунення протиріч, що виникають у процесі взаємодії між обома сторонами. Коли люди думають про конфлікт, вони найчастіше асоціюють його з агресією, погрозами, суперечками, ворожістю, війною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій психолого-педагогічної літератури, в яких відображено розв'язання даної проблеми, започатковано у

роботах Вахоцької І.О., Кушнірюк В.М., Слободяник Н.В., Поєнко О.М. які пропонують різні підходи до вирішення складових системи умов виховання. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури свідчить про те, що поняття конфлікту трактується досить широко, внаслідок чого воно виявляється еквівалентним філософському розумінню суперечності.

Внутрішньоособистісний конфлікт вивчали О.Г. Асмолов, А.І. Захаров, Г.С. Інюшин, О.М. Леонтєв, І.Н. Міхеєва, В.М. Мясіщев, В.В. Столін, К.В. Шорохова, А. Адлер, К.Левін, З. Фрейд, Е. Фром, К. Хорні, К. Юнг. Міжособистісний конфлікт вивчали О.Г. Ковальов, М.М. Рибаківа, Є.О. Шумілін. Особистісно-груповий конфлікт вивчали А.В. Петровський, А.А. Рояк, К.В. Шорохова. Продуктивний конфлікт розглядали В.І. Андрєєв, В.В. Столін, М. Дойч, Л. Козер.

Проблеми корекції конфліктної поведінки підлітків розглядалися у працях І.В. Дубровіної, А.В. Захарової, О.І. Зотової, В.Г. Кондрашенко, А.М. Прихожан, Т.О. Снегірьової, І.А. Фурманова, С.М. Хоружого, Т.І. Юферсової тощо.

Отже, соціальна значущість проблеми та недостатнє її вивчення в плані конфліктної поведінки, гендерних відмінностей прояву агресивності та можливостей їх корекції у підлітковому віці зумовили вибір теми нашого дослідження: «Роль агресивності в формуванні конфліктної поведінки школярів» та визначило **актуальність теми** дослідження.

Об'єктом дослідження є агресивність в формуванні конфліктної поведінки.

Предмет дослідження: характер зв'язку з рівнем конфліктності та стратегії поведінки в конфліктній ситуації у підлітковому віці.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити роль агресивності в формуванні конфліктної поведінки підлітків, підібрати програму психокорекційного тренінгу, як засобу подолання агресивності підлітків.

Гіпотеза концептуальна: припускаємо, що агресивність підлітків

впливає на їх конфліктну поведінку.

Гіпотеза дослідження: припускаємо, що агресивність має прямий кореляційний зв'язок з конфліктністю.

Гіпотеза дослідження: припускаємо, що форми агресивності підлітків впливають на конфліктність.

Гіпотеза дослідження: припускаємо, що гендерні особливості характеризуються різними формами агресивності.

У відповідності з поставленою метою дослідження були поставлені такі **завдання:**

- зробити теоретичний аналіз проблеми агресивності в формуванні конфліктної поведінки в підлітковому віці;

- підібрати методики для діагностування рівня агресивності підлітків та конфліктної поведінки;

- емпірично дослідити особливості агресивності в формуванні конфліктної поведінки в підлітковому віці; виділити гендерні особливості проявів агресивності та конфліктної поведінки;

- провести математичну обробку результатів дослідження;

- підібрати корекційну програму.

Відповідно до завдань застосовано такі **методи дослідження:**

- теоретичні – аналіз та систематизація вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми агресії та конфліктної поведінки;

- емпіричні – діагностичні методи (спостереження, опитування, тестування, психологічний тренінг) з метою виявлення ролі конфліктних проявів у підлітків;

- математико-статистичні для опрацювання отриманих результатів.

Методологічною основою дослідження слугували принципи системного підходу в дослідженні особистості (Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, О.В. Скрипченко та ін.); наукові положення вітчизняної психології про закономірності процесу формування особистості (Л.І. Божович, Л.С. Виготський, Т.В. Говорун, Г.С. Костюк, О.М. Леонтєв,

С.Л. Рубінштейн та ін.), психологічні уявлення про природу і сутність феномену агресії (А. Бандура, А. Басс, С. Берковіц, М.Д. Левітов, К. Лоренц, Н.Ю. Максимова, А.А. Реан, Л.М. Семенюк, З. Фройд та ін.).

Теоретична значущість дослідження полягає у поглибленні психологічних знань і з'ясуванні основних факторів про детермінацію конфліктних ситуацій серед школярів; моделюванні психологічного симптомокомплексу особливостей агресивних підлітків, схильних до конфліктування; визначенні підходів та обґрунтуванні способів і методів психологічної корекції конфліктної поведінки дітей підліткового віку.

Практичне значення роботи забезпечується розробкою психодіагностичного комплексу для виявлення психологічних особливостей підлітків, схильних до конфліктних проявів у спілкуванні; розробкою практичних рекомендацій щодо профілактики і корекції агресивності, конфліктних ситуацій та схильностей у поведінці. Результати дослідження можуть бути використані у психодіагностичній, психопрофілактичній та психокорекційній діяльності практичних психологів шкільних, навчально-виховних закладів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Соціальна значущість проблеми та недостатнє її вивчення в плані конфліктної поведінки, гендерних відмінностей прояву агресивності та можливостей їх корекції у підлітковому віці визначило актуальність теми дослідження.

Аналіз проблеми агресивності підлітків як певного особистісного відношення та особливості його прояву показав наявність принципово різних теоретичних підходів, що перешкоджає розумінню реальних психологічних причин агресивності підлітків та вироблення дійових засобів її запобігання та нівелювання.

Агресія – специфічна форма дії людини, що характеризується демонстрацією переваги в силі або використанням сили у стосунках з іншою людиною або групою осіб, яким суб'єкт намагається заподіяти шкоду. Агресивна поведінка розрізняється за інтенсивністю і формою вияву: від демонстрації неприязні й недоброзичливості (вербальна агресія) до використання грубої фізичної сили (фізична агресія). Агресія проявляється в двох формах: ворожа агресія, яка має витoki від таких емоцій, як злість та спрямована на завдання шкоди, та інструментальна агресія, яка розуміється як засіб досягнення якоїсь позитивної мети. Вивчення агресивності саме у підлітковому віці необхідне, адже підлітковий вік найбільше підпадає під ту категорію, коли рівень прояву агресії знаходиться чи не на найвищому рівні.

Для підліткового віку агресія – достатньо звичне явище. Більше того, у процесі соціалізації підлітка агресивна поведінка має низку важливих функцій. У нормі вона звільняє від страху, допомагає відстоювати свої інтереси, захищає від зовнішніх загроз, сприяє адаптації. У зв'язку з цим можна говорити про два види прояву підліткової агресії – «доброякісно-адаптивний» та «деструктивно-дезадаптивний». Причому для розвитку особистості небезпечні не стільки самі агресивні прояви, скільки їх результат і неправильна реакція оточуючих. У випадку, коли насилля дає різноманітні

привілеї (визнання, увагу тощо), у дітей та підлітків з великою вірогідністю формується поведінка, що ґрунтується на культурі сили. Такий тип поведінки складає основу соціального функціонування дорослих людей, зокрема у кримінальних угрупованнях. Прагнення оточуючих придушити агресію силою нерідко призводить до ефекту, протилежного очікуваному.

Конфлікт найчастіше асоціюють з агресією, погрозами, суперечками, ворожістю, війною. Проаналізувавши основні поняття конфліктної поведінки можна визначити, що конфлікт – це ситуація в якій конфлікуючі учні мають різну оцінку подій, які відбуваються, і не бажають вислухувати співрозмовника, іти на компроміс.

Причинами виникнення конфлікту (крім розбіжностей у особистісно-прагматичних інтересах) є також психологічні й значеннєві бар'єри (несумісність характерів; розбіжність суті висловлених вимог, прохань, наказів), що створюють перешкоди для взаєморозуміння й подальшої взаємодії партнерів у спілкуванні.

Важлива не тільки мета, яку переслідують учасники конфлікту, правила взаємодії, але й такі психологічні характеристики, як сприйняття ситуації й характеру виникнення розбіжностей. Залежно від цього конфліктні ситуації можуть розвиватися по-різному.

Нами було підібрано такі методики: «Схема спостереження за агресивною поведінкою підлітків», опитувальник агресивності Басса-Даркі, «Оцінка агресивності у стосунках» (А. Асінгер), «Самооцінка конфліктності», «Стратегії поведінки в конфліктній ситуації» за К. Томасом.

Було визначено гіпотезу концептуальну: припускаємо, що агресивність підлітків впливає на їх конфліктну поведінку.

Визначено гіпотезу дослідження: припускаємо, що агресивність має прямий кореляційний зв'язок з конфліктністю.

Визначено гіпотезу дослідження: припускаємо, що форми агресивності підлітків впливають на конфліктність.

Визначено гіпотезу дослідження: припускаємо, що гендерні особливості

характеризуються різними формами агресивності.

В результаті проведеного дослідження нами було отримано результати рангового кореляційного аналізу даних, які свідчать про те, що між рівнем агресивності та рівнем конфліктності виявлений значний сильний прямий зв'язок, який означає, що чим вище показник агресивності, тим більше він впливає на рівень конфліктності. Також був виявлений слабкий прямий зв'язок впливу форм агресивності на конфліктність, який частково підтверджує нашу другу гіпотезу так, як вплив є, але слабкий. На це могли вплинути інші психологічні фактори, які ми не розглядали в даному дослідженні. Таким чином, ми можемо констатувати про підтвердження основної та концептуальної гіпотези нашого дослідження про існування впливу агресивності на конфліктність.

Ми можемо констатувати, що гіпотеза про гендерні особливості, які характеризуються різними формами агресивності підтверджується частково так, як виявлено особливості форм агресивності між дівчатками та хлопчиками, але по критерію Стюдента знаходяться не в зоні значимості тому, що підтвердження можливе при більшій кількості.

Узагальнення результатів дослідження, отриманих за допомогою методики «Схеми спостереження за агресивною поведінкою підлітків», опитувальника агресивності Басса-Даркі, методики «Оцінка агресивності у стосунках» (А. Асінгер), методики «Самооцінки конфліктності» та методики "Стратегії поведінки в конфліктній ситуації" за К. Томасом дозволило виділити групу школярів з підвищеним рівнем агресивності, які потребували проведення тренінгу, спрямованого на зниження агресивності. Була підібрана програма психокорекційної роботи з агресивними підлітками з метою запобігання проявам конфліктної поведінки, рекомендована для використання в роботі шкільного практичного психолога.

Практичне значення роботи забезпечується розробкою психодіагностичного комплексу для виявлення психологічних особливостей підлітків, схильних до конфліктних проявів у спілкуванні; розробкою

практичних рекомендацій щодо профілактики і корекції агресивності, конфліктних ситуацій та схильностей у поведінці. Результати дослідження можуть бути використані у психодіагностичній, психопрофілактичній та психокорекційній діяльності практичних психологів шкільних, навчально-виховних закладів.